

N:o 171.

Af herr **A. Hedin**, om skrifvelse till Kungl. Maj:t angående revision af instruktionen för landshöfdingarna i rikets län m. m.

Bland flere brottmål, som under år 1903 af olika anledningar ådragit sig uppmärksamhet, har det s. k. vedmålet i Göteborg numera fått främsta rummet. *Ursprungligen* hade den åtalades ställning i spetsen för ett läroverk — såsom lärare, uppfostrare och chef för dem som jämte honom hafva lärarens och uppfostrarens kall vid läroverket — utgjort anledningen till en bedröfvad uppmärksamhet från deras sida, som i tidningarnas »rättegångs- och polissaker» icke söka ett tidsfördrif. Vissa härmed sammanhängande, så vidt jag vet, ej i förhandlingarna berörda omständigheter af ledsam beskaffenhet förbigår jag därför, ehuru de af trovärdiga personer omtalats och tyvärr äro sannolika. *Numera* har intresset hos dem, som i rättsskipningen se en af de förnämsta krafterna i samhället till godt eller till ondt, och som därför hålla rättsskipningens tillstånd för en af de mest betydande källorna till kunskap om samhällets moraliska hälsotillstånd, riktats på tvänne till sina verkningar vida mera hotande företeelser än vedmålet i och för sig, hvad utgång detta än må få. Dessa företeelser äro den högt uppsatte administrative ämbetsmannens, den osjälfständige förtroendeämbetsmannens, landshöfdingens i Göteborg våldsamma, under den tid, som mina personliga hågkomster omfatta, exempellösa inträngande i rättsskipningen; äfvensom justitieombudsmannens oväntade och öfverraskande, för många oroande uppfattning af landshöfdingens

åtgärder, för så vidt den förres åsikt synes framgå däraf, att han ej fattat beslut mer än tre månader efter mottagandet af påminnelserna vid den förklaring landshöfdingen afgifvit öfver en i sistlidne augusti månad inlämnad anmälan. De fakta, hvarpå anmälan stödes, äro *icke* omtvistade. Att besvara frågan: ämbetsbrott eller icke? måste således för den rättskunnige vara mycket enkelt. Men om man, för resonnemangets skull, förutsätter, att lagen är ytterst oklar, så är det långa dröjsmålet ej därmed motiveradt. Ty den rättskunnige läser ej föreställa sig, att ett i månadstal förlängdt funderande kan göra den klar; han måste inse, att det bemödandet ej kan resultera i annat än den onyttigaste tanke- och tids-spillan. Och det läser ej blifva möjligt att öfvertyga förståndigt folk, att ej det oerhörda dröjsmålet med en afgörelse, med ett ja eller nej, har en *annan* grund än något behof att vinna ljus i en nattmörk sak, för att främja sanning och rätt. *Hvilken* grund? Jag behöfver ej här välja mellan de flere synonymer, hvarmed jag hör den betecknas.

Hvad hade passerat, måtte någonting extraordinärt, någonting i den farliga *salus publica* eller allmänna välfärds-genren, som förmenas tillåta, att lagen nedtystas inför påstådda vådor, när landshöfdingen, uppå tillstyrkan af den i brottmålet angifnes enskilda biträde såsom spejare och förlitande sig på denne rådgifvares lagtolkning, rusar åstad att tränga sig in i förberedande rättsskipningsåtgärders behöriga gång enligt laglig myndighets beslut och åtgärder? Hade den lagliga myndigheten visat oförstånd eller okunnighet? Eller slapphet och likgiltighet? Hade den felat mot lag och laga former? Eller hade den röjt partiskhet? Man har ej sport, att något sådant blifvit påstådt. Om så varit, hvarför skulle det icke hafva offentligen uppgifvits medelst en tydlig, rättfram beskyllning? Eller om herr landshöfdingen, ledd af sin skonande grannlagenhetskänsla, ej ens till sitt eget högnödiga själf försvar ville säga det i ordalag, lättfattliga för hela allmänheten, så dock medelst en exakt sammanställning af de omständigheter, som skulle hafva bildat länkarna i bevisningen för den slutsats, som lämnades outtalad? Det är därför omöjligt att upptäcka de giltiga *anledningar*, som villkorligt kunde rättfärdiga ett landshöfdingens ingripande medelst extraordinära åtgärder. Sådana anledningar förutsätta, att lagen gifve åt den administrativa myndigheten — åt en *Konungens* när som helst amovible *förtroendeman* — rätt, under vissa omständigheter, att tränga undan den lagstadgade rättsskipningens organ och i deras ställe insätta *sin*, när som helst till ögonblickligt afträdande från uppdraget förpliktade, *förtroendeman*. Här fanns ej någon *anledning* att bruka

denna rätt, hvilket med andra ord vill säga, att själfva rätten då, vid frånvaro af behöriga anledningar, ej var utan missbruk effektiv. Ty en rätt är hvarken här eller annars i vårt samhällsskick en i lag medgifven befogenhet till godtycke. När en villkorlig rätt utöfvas utan, i strid med villkoren, med hvad ofvan kallas de giltiga anledningarna, då missbrukas lagen och öfvas våld. Det inser visserligen ej ett barn, men redan för de tidiga ungdomsåren är det mycket lätt förklaradt, och det hör med till de begrepp, som utgöra den i ett civiliseradt samhälle upp vuxna människans oafhändeliga egendom.

Hvar skulle väl rätten sökas att förbigå den enligt lag ordnade, bestående myndighet, till hvilken landshöfdingen hade att öfverlämna de af onämnd person hos honom gjorda angifvelser?

Den är icke inskrifven i 10 § af landshöfdinginstruktionen, som är af följande lydelse:

Kungl. Maj:ts befallningshafvande utöfvar högsta polismyndighet uti länet, och bör därför hafva omsorgsfull vårdnad därå, att allmän ordning och säkerhet upprätthållas, samt, i händelse häremot brytes, vidtaga erforderliga åtgärder, äfvensom i öfrigt tillse, att begångna brott blifva i laga ordning befrjade; ägande Kungl. Maj:ts befallningshafvande att, för handhafvande häraf, uti sådana fall, där ansvar icke är i lag bestämdt, stadga erforderliga viten.

När, efter afslutandet vid rådhusrätten af undersökningen i det s. k. vedmålet, anmälan — enligt uppgift — skett hos landshöfdingämbetet mot ett af vittnena, hvarför meddelades ej detta till vederbörlig myndighet? I förbigående sagdt förefaller denna s. k. anmälan såsom ett arrangemang i den åtalade läroverksrektorns intresse. Och med den naturliga frågan: hvarför öfverlämnade ej landshöfdingen denna anmälan till vederbörande myndighet? träder man in i historien om en ämbetsutöfning, som — om den vinner efterföljd — skall innebära ett af de svåraste attentat mot rättstillståndet, som förekommit under det år 1809 grundlagda statskicket.

Den nyss citerade § uti instruktionen kan ej ens genom uppenbar vrängning åberopas till stöd för landshöfdingens åtgärd, då han först förordnade en landsfiskal från ett annat län att åtala ett af vittnena i vedmålet och andra hos Konungens befallningshafvande såsom misstänkta angifna — af hvem, manne af landsfiskalen angifna? — personer; därefter förordnade densamme att såsom allmän åklagare i Göteborg anställa polisundersökning och laga häktning.

Det är en svensk ämbetsman, som utfärdat dessa order, ej en turkisk bland de kristna i Macedonien, en svensk landshöfding, ej en rysk guvernör i en ort, där packet längtar att släppas lös mot judarne. Man behöfver ibland genom en särskild ansträngning erinra sig, att det anförda är svenskt original, ej öfversatt från en östeuropeisk text.

Men med de olagliga påbudens maktupdrag är ej gränsen för dessa landet vanärande tilltag uppnådd. Landshöfdingen utfärdar dessa fullmakter åt en person, som är anställd som afönadt biträde åt den anklagade rektorn!

De rättskunnige, ärade män i Göteborg, som hos justitieombudsmannen anmält dessa bevis uppå, hvart det kan leda, när en i allt hvad lag och rätt heter okunnig person nämnes till ett ämbete, där han löper fara att gå i ett ständigt rus af maktkänsla, ha med den största foglighet skylldt landshöfdingens förfarande på oförstånd. Må vara, då den faktorns stora inflytelse ej kan misskännas. Men här måste något visst *syfte* hafva föranledt förordnandet af den åtalades detektiv med befogenhet att häkta misshagliga vittnen. Att denna åtgärd var *ägnad* att medföra samma verkan som om den dikterats af *partiskhet*, kan det ju ej falla någon in att neka; — och det visade sig strax, då den förtroendeman, som landshöfdingen blindt åtlydde, nattetid häktade personer, som den lagliga och rättskunniga, opartiska myndigheten vägrat att häkta utan pröfning af de omständigheter, som åberopats till stöd för ett därom framställt yrkande. Om man emellertid ej vill se detta syfte uti, fast man måste erkänna denna verkan utaf landshöfdingens tilltag, då återstår ej annan förklaring än att han handlat af okynne.

I 2 § af instruktionen för justitieombudsmannen stadgas, att justitieombudsmannen bör förnämligast beifra sådana af domare, ämbets- och tjänstemän begångna fel, som synas honom antingen härröra från egen nytta, vrängvisa, våld eller grof försumlighet, eller bereda en allmän osäkerhet för medborgares rättigheter.

En allmän osäkerhet för medborgares rättigheter — om något fel af ämbetsman hotar med sådan fara, är det väl en ämbetsmannåtgärd, som vränger rättsskipningen ur dess lagliga gång in på orätta vägar.

Grundlagen har genom föreskriften i 36 § regeringsformen velat trygga rättsskipningen genom att trygga domares själfständighet. Men denna § hafva regeringen och Riksdagen på den förres förslag i samråd öfverträtt vid urtima riksdagen 1892 genom beslutet om de enda lagkunniga och i enlighet med nämnda § tillsatta krigsrättsledamöternas afsättlighet utan

dom och rannsaking — den enda protesten var en ropandes röst i öknen, ohörd i den dårskapsvind, som då gick förhärjande fram. I detta fall är anledning att minnas ordspråket om det första steget.

Till rättsskipningen hör icke blott domarens åtgärd. Dit höra ock förberedande åtgärder. Skall nu på *det* området ett annat »första steg» blifva godkändt, om ej genom en Riksdagens åtgärd, så genom en underlåtenhet, om hvilken det sedermera skall heta: I hafven tegat, alltså hafven I samtyckt?

Riksdagen brydde sig ej om ett af grundlagens väsentligaste bud, när den fattade det nyss nämnda beslutet 1892. Den brydde sig ej om, säger jag; ty det var ej af glömska eller förbiseende den förfor så, som skedde. Icke heller nu skall det vara förbiseende, om den sanktionerar ett våldförande af rättsskipningen.

I det fragment af en rättighetsförklaring, som innehålles i 16 § regeringsformen, hänförde grundlagsstiftarne till den rättsskipning, medelst hvilken de ville trygga svenska medborgares allmänna rättigheter, »rannsaking» — lika väl som dom — »i den ordning, Sveriges lag och laga stadgar föreskrifva».

Denna bestämmelse, skall Riksdagen tigande åse att den omintetgöres genom en själfständig landshöfdings framfart under uppenbart vrång tillämpning af 10 § i instruktionen?

Svensk undersåtes rätt att blifva dömd af den domstol, under hvilken han enligt lag hör, inskrefs i 1634 års Regeringsform, som således i *den* punkten gör skäl för sitt namn i den betydelse, som vi numera fästa vid ordet. Rättsskipningsmaktens utöfning är emellertid icke begränsad inom domstolarnes omedelbara verksamhetsområde: den sättes i rörelse genom åtalet och inledes genom förundersökningen, och i dessa moment träffa vi ytterst svaga punkter i vår rättsskipning (här talas blott om de allmänna domstolarne). Ty åtal och förundersökning utgöra så väsentliga delar af rättsskipningen, att organen för dem behöfva i sin uppgifts intresse en laglig själfständighet, så att de, i utöfningen af sin verksamhet — om den ock i vissa fall tages i anspråk af öfverordnad myndighet — ej af sådan kunna taga emot några mot rättsintressets oväldiga kraf stridande instruktioner, utan hafva att rätta sig uteslutande efter lag, stiftad af Kungl. Maj:t och Riksdagen.

För min del byser jag den meningen, att det våldförande af rättsskipningen, som ägt rum och som Riksdagens justitieombudsman efter snart ett halft år hvarken velat göra till föremål för åtal eller kunnat,

kanske jag bör säga *vågat*, besluta sig att afskrifva, är en oändligt mycket viktigare sak än våra beslut om millioner.

Den, som ej ser den med mina ögon, men likväl ej alldeles underkänner dess betydelse, beder jag att han ville begrunda dessa ord af våra grundlagstiftande fäder:

»Om det är af en liten gnista som ofta en stor vådeld kan uppkomma, är det lika sant att i samhällsordningen och vid vården af dess angelägenheter är det ofta af ett i början och till utseendet föga betydligt öfverskridande af former, som man småningom vant sig att förakta lagarne, att sätta sig öfver deras föreskrifter.» (Mem. 24 mars 1810.)

§ 10 i instruktionen — och flere andra bestämmelser — blefvo föremål för S. L. Theorells granskning i ämbetsberättelsen till 1856 års riksdag. I all synnerhet underkastade han den grundlagsvidriga och ytterst vådliga bestämmelsen i slutet af 10 § en söndersmulande kritik. Hvad vi nu upplefvat anade han nog ej. Hade han det gjort, så skulle han nog ha gifvit en större utsträckning åt sin hemställan, att Riksdagen skulle hos Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t måtte *upphäfv*a eller genom en *förklaring* begränsa den vådliga makt, som genom 10 § blifvit lagd i underordnad myndighets hand. Nu förekomma nya skäl till min hemställan,

att Riksdagen måtte i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville låta företaga en revision af instruktionen för landshöfdingarna af 10 november 1855, särskildt den grundlagsstridiga 10 §, samt lämna Riksdagen tillfälle att yttra sig öfver det reviderade förslaget.

Stockholm den 9 februari 1904.

A. Hedin.